

HALİT ZİYA'NIN "MÂİ YALI" HİKÂYESİNDE BİREYİN KENDİNİ ARAYIŞINA TANIK OLMAK

TO BE WITNESS THE SEALING OF THE INDIVIDUAL IN HALİT ZİYA'S STORY OF MÂİ YALI

Özlem ÖZTOK

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Dr. Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir, Türkiye.

ORCID: 0000-0001-5590-2894

E-mail: ozlemoztok7@gmail.com

Geliş Tarihi/Submitted: 29.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 24.11.2022

Kaynak Gösterim / Citation:

Özlem, Özlem. "Halit Ziya'nın "Mâi Yalı" Hikâyesinde Bireyin Kendini Arayışına Tanık Olmak", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*. 14/28, 157-174.

http://dx.doi.org/10.26517/ytea.524

Öz

Halit Ziya Uşaklıgil, Servet-i Fünûn döneminin hassasiyetlerini taşıyan, toplumsal hayattan ziyade bireyin iç dünyasını ve ruh hâllerini ortaya çıkaran önemli bir kalemdir. Daha çok romancı kimliğiyle bilinen yazar; hikâye, mensur şiir, anı gibi farklı türlerde de eserlere sahiptir. Hikâyelerinde kendi bedeni, kendilik değerleri ve dış dünya ile yüzleşen kahramanlara yer verir. Kendi olmayı gerçekleştirmeyi isteyen bireyin varlığını vurgular. Metinlerinde bireyin varlığının dikkat çektiği, kendini arayış ve kendine dönüşün ontolojik bir problem olarak sorgulanmaya başlandığı açıktır. Bu bağlamda "Mâi Yalı" hikâyesi dikkat çekicidir. Yirmi yıldır geçirdiği zamanın boşa olduğunu düşünen bir gemi kaptanının kendiyi yüzleşmesini ele alır. Varoluşsal sorgulama biçimiyle bireyin kendine dönüşünün ele alındığı bu hikâye, bireyin içsel çatışmasını ortaya koyması bakımından önemlidir. Makalede amaç Halit Ziya'nın "Mâi Yalı" hikâyesinde bireyin içsel çatışmasını nasıl ortaya koyduğunu ve bireyin kendine dönüşünü nasıl ele aldığını tespit etmektir. Öznenin, bireyin var olmasının ayrılmaz bir parçası olan kendine dönüş eylemini nasıl deneyimlediği irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Halit Ziya Uşaklıgil, hikâye, "Mâi Yalı", kendini arayış, kendine dönüş, bireyin içsel çatışması.

Abstract

Halit Ziya Uşaklıgil is an important item, who carries the sensitivities of the Servet-i Fünûn period, reveals the inner world and moods of the individual rather than social life. The author, who is known for his novelist identity; works in different genres such as stories, prose poems, and memoirs. In the stories he gives place to the heroes who face their own body, self-values and the outside world. He emphasizes the existence of the individual who wants to realize being himself. It is clear that the existence of the individual draw's attention in his texts, self-seeking and self-return has been questioned as an ontological problem. In this context, the story of "Mâi Yalı" is remarkable. It gets the story of a ship captain confronting himself, who thinks his time is wasted for twenty years. This story, which deals with the return of the individual to himself with the form of existential questioning, is important in terms of revealing internal conflict. The aim of the article is to find out how Halit Ziya reveals the individual's inner conflict in the story of "Mâi Yalı" and how he handles the return of the individual to himself.

Keywords: Halit Ziya Uşaklıgil, story, "Mâi Yalı", seeking oneself, returning to oneself, individual's inner conflict.

Extended Summary

Servet-i Fünun Literature differs from the previous understanding with its unique features. This period, that was seen as a strong movement in the 19th century and later and when there was a tendency towards the West, reflects the characteristics of a literary school. Along with the dreary and melancholic state of the age, Aesthetic, and artistic power of the artists of the period became a part of their common culture and ideals. Differences on their thoughts on art and aesthetics, poetic views, understanding of nature, harmony, rhyme, and style made them original. Therefore, community members both intellectually and technically influenced many writers and poets in the following years.

The artists of this period who demonstrate a common attitude by addressing the sensitivities of the individual with an artistic and aesthetic pleasure, do not aim to be interested in society. They deal with the individual's desires, dreams, hopes and their despair. In this context, Tefik Fikret and Cenap Şahabettin are the pioneers of the period in the field of poetry. They have important contributions to the point where the poem has reached in terms of technique, aesthetics and style.

Halit Ziya Uşaklıgil, who is among the masters of the period with his success in prose is one of the writers who best reflect the sensitivities and aesthetic taste of Servet-i Fünun Literature. As well as his works in different genres such as novels, memoirs, and prose poetry, he has been the subject of many studies with his stories. The moods of the individual, his view of life, events and objects are revealed in an aesthetic way in his stories. Heroes are presented to the reader with their individual sensitivities and introverted states specific to the period. Halit Ziya, who questions human existence, is successful in stories dealing with the inner process of the individual. When evaluated from this perspective, the story of "Mâi Yalı" in the book *Bir Yazın Tarihi* is outstanding.

The story tells about the process of finding oneself among the truths and the dreams of a ship captain who has been traveling from pier to pier for nearly twenty years. Although the story expresses the longing for home in the text, the desire to rebuild the inner world of the individual who turns to himself with the actualization of the reality of the outer world is explained. In this context, "Mâi Yalı" is a text open to different readings. The emotions awakened in the subject after discovering the objects, the existential functions of the spaces in the story should be noticed as attractive points. The aim of this article is to determinate the inner conflicts of the individual in the story of "Mâi Yalı", to examine the ways in which the individual's return to himself is handled and to identify the existential functions of the space.

The captain, whose name is not even mentioned in the text, thinks of his life as an empty past. A perception of the past oriented to himself and self-concept develops. He has become a person who can think nothing, but just everyday life for himself. The ship where the captain in on board, is a symbol of alienation from outside reality. In the story of "Mâi Yalı", which deals with the individual who cannot feel herself in life, the subject is in a deep loneliness. The subject wants to get out of this loneliness and dream. For the subject, who only completes her day with the departing steamer, the ferry becomes the sign of her earthly existence, the space in which she locates her existence and realizes her own temporality.

Apart from the ship, second important place in the story is the blue mansion. The subject passes the mansion but does not notice it for years. With the discovery of the mansion, external reality begins to be produced and becomes the symbol of the inner world of the individual. As can be seen, the ship and the mansion have very important places in the story. While the ship is the space where the subject locates her existence and discovers her own temporality, the mansion expresses the fictional existence space of the subject.

In the article, through the story of "Mâi Yalı" Halit Ziya Uşaklıgil's view of the individual and the traces of the pain of existence will be

determined and the contribution of the space to the existence of the subject will be discussed.

Giriş

Servet-i Fünûn Edebiyatı; kendine has, ayırt edici özellikleriyle yeni bir neslin ürünüdür. Millî bir gayelerinin olmayışı, toplumdan ziyade bireyin hassasiyetlerini ele almaları onların sanatsal ve estetik zevkleriyle birleştiğinde kendinden önceki edebî dünyadan ayrılmalarına da sebep olmuştur. Ele aldıkları konular da aynı derecede farklıdır. İzdırıp, hayal-hakikat zıtlığı, tabiat, kadın yeni bir duyarlılıkla eserlerde yer almaktadır. Zira bu dönemin hassasiyeti önceki devirleri kapsamaz. Hüseyin Cahit *Kavgalarım* eserinde bu durumu açıklar nitelikte satırlara yer verir. Fransız eserlerinin etkisiyle yazılmış metinleri okuyarak gelişen fikrî dünyaları, bunların dışındaki pek çok esere de uzak kalmıştır. Yazar, ruhlarını memnun edecek nitelikte eser bulunmadığından yakınır: "...Bunlarda noksan bir şey vardı, bunlar bizim istediğimiz, bizim ruhumuzu memnun edebilecek âsâr değildi (Yalçın 35)." Hüseyin Cahit'in yukarıdaki satırlarından da anlaşıldığı gibi onlar yeni bir neslin hassasiyetini taşıyor, toplumla ilgilenmeyi gaye edinmiyor ve bireyi arzuları, hayalleri, yalnızlıklarıyla ele almayı tercih ediyorlardı. Halit Ziya Uşaklıgil hem dönemin hassasiyetlerini yansıtmaya hem de nesir alanındaki başarılarıyla Servet-i Fünûn topluluğunun en önemli isimleri arasındadır. Nesli namına konuşan ilk eser olan *Mâi ve Siyah*; Edebiyat-ı Cedide topluluğunun santimentalizmi, sanat ve üslup özelliklerini üzerinde taşıyor (Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler 288). Bir hayal kırıklığının romanı olmakla birlikte metin (Tanpınar, Edebiyat Üzerine Makaleler 288) bireyin kendini gerçekleştirme¹ sürecinde yaşadığı problemler ve ideallerini ele alması bakımından neslini yansıtır. İlk yazısından bu yana yazdığı romanlarını *Mâi ve Siyah*'la birlikte İstanbul'da kaleme almaya başlayan Halit Ziya; *Mâi ve Siyah*'ın ardından; *Aşk-ı Memnu*, *Kırık Hayatlar* ve *Nesl-i Ahir* eserleriyle romanlarına devam eder (Özön 233-243). Romancı kimliğiyle daha çok bilinen yazar, hikâye alanında da çok sayıda eser vermiştir. "Büyük bir romanın parçaları gibi beşer hikâyesi"nin serüvenini yazan Halit Ziya (Uysal 13-14); hayatının sonuna kadar yazdığı, on beş ciltten oluşan 150 civarındaki eseriyle

1 *Mâi ve Siyah* romanında bireyin kendini gerçekleştirme sorunsalına ait bir inceleme için bakınız: Çakmakçı 384-399.

modern Türk hikâyeciliğinde önemli bir yere sahiptir (Çetişli 124). Hikâyelerinde estetik bir duyarlılığı yansıtmayı amaç edinen yazar (Tural 105), metinlerinin temeline insanı alır. Onun başarısı toplumu bireyle tanıştırmamasından ileri gelmektedir (Dereli Saltık 9). Hikâyeleri olaydan çok gerçeğin insanın üzerindeki etkilerini yansıtır niteliktedir. Aile, aşk, fakirlik, hastalık, hayvan sevgisi, töre, psikolojik problemler, çocuk sevgisi, esaret, eğitim, evlilik, ekonomik sıkıntılar, hayal kırıklığı, bireyin kendini gerçekleştirme sorunu, özgürlük, ötekileştirme gibi konu çeşitliliğine sahiptir (Çetişli 125; Huyugüzel 98; Deveci 115-260, Aslan 27-418).

Bireyin kendini nesne dünyasından ayırmaya başladığı ilk zamanlardan itibaren ben hakkındaki farkındalığının da arttığı açıktır (Jacobson 31). Bireyin beni keşfetmesiyle toplumsal gerçeklik içerisinde tanımlanan bene doğru bir yöneliş başlar. Çünkü birey aynı zamanda sosyal bir varlıktır ve dış gerçekliğin bir parçasıdır. Halit Ziya'nın hikâyelerine bakıldığında metinlerinin bir kısmının benin kendini gerçekleştirme sorunsalı içerisinde ele alınabileceği görülmektedir. Özellikle *İhtiyar Dost*² kitabının içerisindeki Yegâne Dost, Sağır Osman, Manevi Kimya, Ağaç Kurdu, Dostumun Sözlerinden, Kahve Beklerken, Veda Ederken, Bir Bahçe Dersi, Saadet Usulü, İffet Ölçüsü, Bir Garip Hikmet bu yönde değerlendirilebilecek hikâyelerindendir (Deveci 115-119). Benin kendini dışa açması bağlamında ise sevgi ve aşk izlekleri öne çıkmaktadır. Bu izlekler etrafında toplanan öyküler, türün yaklaşık yüzde kırkını içermektedir (Deveci 121). Hikâyeleri arasında bireyin kendini arayışı ve kendine dönüşünün sorgulanması açısından Bir Yazın Tarihi kitabının içerisinde yer alan "Mâi Yalı"³ dikkat çekicidir. Hikâye; bireyin kendini gerçekleştirme sorununu da içeren romanı Mâi ve Siyah'tan yaklaşık bir yıl sonra yazılması, bu sorunun devamını ifade etmesi bakımından da farklı okumalara açıktır.

Makalede "Mâi Yalı" hikâyesinde bireyin içsel çatışmasının ortaya konması ve bireyin kendine yönelişinin nasıl ele alındığı irdelenecek, mekânın varoluşsal işlevleri üzerinde durulacaktır. Hikâye hem

2 *İhtiyar Dost* kitabı 1937 yılında, İstanbul'da Cumhuriyet Matbaası'nda basılmıştır. (Kerman ve Huyugüzel 171)

3 "Mâi Yalı", *İkdam*, nr. 1312, 9 Mart 1898.

dönemin hassasiyetlerini yansıtmaması hem de bireyi dönemin gerçekliği içerisinde vermesi açısından önem taşımaktadır. İncelemede bireyin yalnızlık ve bunalımının ortaya çıkardığı varoluşsal boşluk durumunda bireyin kendine dönüşünün "Mâi Yalı" hikâyesinde nasıl ele alındığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kaçış Mekânı: Vapur

"Mâi Yalı"; ilk olarak 1898 yılında yayımlanmış, 1900 yılında Halit Ziya'nın *Bir Yazın Tarihi* kitabında yer almıştır (Kerman ve Huyugüzel 180). Mutlu bir yuvaya duyulan özlemin dile getirildiği hikâyede, hikâye kahramanının hayaller ve hakikatler arasında kendini bulma süreci konu edilmiştir:

Gemi kaptanı Boğaziçi'nde yolcu taşımaktadır. Kız kardeşi evlenir. Annesi de kardeşiyle kalmaya başlar. Kardeşi ve annesiyle yaşadığı aile ortamı bozulmuş, kaptan gemide yaşamaya başlamıştır. Annesinin ısrarlarına rağmen evlenmemiş olan kaptan, aile ortamından ve insanlardan uzaklaşarak yalnızlaşmıştır. Bu süreçte hayatını sorgulamaya başlamıştır. Gördüğü mâi boyalı yalı ile yuva hasretini derinden hisseder. Yalı; onun hayallerini kurduğu, geçmişte yaşayamadığı hayatının sembolü hâline gelir. Bir gün karşılaştığı okul arkadaşının mâi yalının yeni sahibi olduğunu öğrenmesiyle gerçeklere, tekrar eski hayatına döner.

Yukarıdaki özetten de anlaşıldığı gibi "Mâi Yalı", hayatının büyük bir kısmını sabahtan akşama kadar iskele iskele dolaşarak geçiren bir kaptanın insanlara yabancılaşması ve var olma mücadelesini ele alır; bireyin kendi içsel mücadelesine de ışık tutar. Hikâyede ismi bile yer almayan kaptan, boşa harcadığı mazisini düşünerek anını geçirir ancak hikâye var olan mazinin şimdide tekrar ve tekrar yaşanmasından ibarettir.

Hikâye ilk bakışta hayal-hakikat zıtlığı şeklinde görülse de bireyin var olma çabasına duyduğu özlemi anlatır. Konu yuva hasreti ve sevme-sevilme ihtiyacıdır ancak geçmişe dayalı bir pişmanlık söz konusudur.

Mâi, tasavvur edilen bir hayata değil geçmişte yaşayamadıklarını içeren bir hayale aittir. Hikâye kahramanı öykü boyu mazisinden yakındır. Tesadüfler vasıtasıyla vapura "mıhlanıveren" özne, vapur ve kendi hayatını aynı düzlemde ele almaktadır (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 162). Bu bağlamda "mıhlanıvermek" ontolojik bir metafor (Lakoff ve Johnson 56) olarak dikkat çekicidir. Bir forma ve duruma ait olmayı ifade eder. Vapur, onun hayal edememe sürecine eşlik eden mekândır. Özne vapurla günlük hayatın gerçekliğinden uzaklaşır. Vapurun durması ve kaptanın insanların arasına karışmasıyla özne vapurdan uzaklaşıp ötekinin içine doğru yol alır. Böylece öznenin duygu durumu değişir. Özne artık kendini ait hissetmediği dış gerçekliğin içerisinde. Dönüş seferini yapamama korkusu, vapura yetişememe hissiyatı, kızgınlık, bağırma, tepinme, sinirlilik hâli özneye hâkim olur. İçinde bulunduğu şimdi, geçmişi üzerinde taşır. Kendini her zaman geçmişte ve geçmişle konumlandıran özne; hayatını boş bir mazi olarak değerlendirir. Dolayısıyla kendine dönük bir geçmiş algısı ve benlik kavramı gelişmiştir. Özne kendini zevkleri sade, emelleri ufak, hayal edebilme yetisine sahip olmayan, kendisi için günlük hayatın üzerinde bir şey tasavvur etmemiş kişi olarak tanımlar. Sıradan işlerle zamanını harcamış, arzulanacağı bir şeyi kalmadığında hayatın bu tekdüzeliği üzerinde düşünmekten kendini alamamıştır (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 162). "Metonimik" (Lakoff ve Johnson 60-66) bir kavram olarak düşünüldüğünde vapur dış gerçeklikten uzaklaşmanın sembolü, ötekinin doğru yönelen bir arzusunun da ifadesidir. Öteki diğer bir ifadeyle vapurun dışında süregelen hayat, onun için kendini ait hissetmediği mekândır. Kendine ait olmayan seyranlı içerir (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 162). Kendini hayata ait hissedemeyen özne derin bir yalnızlık duygusu içindedir. Can sıkıntısı ve yalnızlıkla kendini gösteren bu varoluşsal boşluk (Frankl 111-114) durumu, dayanılmaz bir hal almıştır.⁴ Hayat onun için artık bir azaptır: "Artık bu hayat yavaş yavaş bir azap hükmünü almaya başlamıştı (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 161)".

Hayatın azap hâline dönmesi, hayal etme isteğiyle birlikte öznenin kendini keşif arzusunun dışavurumudur. Özne hayal etmek, rüya

4 Yirminci yüzyılda yaygın bir durum olarak görülen varoluşsal boşluk, kişinin kendi içsel boşluğunu temsil eder. Kendini en belirgin şekilde can sıkıntısı olarak gösterir (Frankl 111-114).

görmek ve geçmişini yeniden inşa sürecine açmak ister. Böyle bir tavır öznenin zihinsel, içsel karmaşasının göstergesidir. Bilinç bölünmeye başlamış arzuya doğru yol almaktayken bu durum -boş bir mazi/istikbali yaşama zorunluluğu ile hayal kurma ve kendini inşa isteği hâli- öznenin azabına dönüşür. Çünkü hayatının akışındaki sürekliliğin devamı hayal etmemesine bağlıdır. Kendini bu yönde devamlı bir telkin içinde bulan özne, denizin ortasındaki vapurla aynı konumdadır. Vapur İstanbul'u fiziki olarak her gün dolaşan araç olmanın gereğini yerine getirirken hikâyede ismi bile konmamış özne de günlük hayatın dışına çıkmayarak vapur ile her gün aynı yolu tamamlar ancak öznenin vapurla birlikte bu gidiş gelişleri aynı zamanda istemsiz bir eyleme dönüşmüştür. Gemi kaptanı içsel yolculuğun bir aşamasında, içsel sorgulamaların eşliğindedir. O, kalkan vapurla birlikte her gün anı tamamlama gayreti içindedir. Açıkça görülmektedir ki vapur ve özne ilişkisi metaforik bir eyleme dönüşmüştür. Vapur iskele iskele dolaşarak sadece anın yükümlülüklerini yerine getirirken özne de sürekliliği bozmama çabasıdadır. Çünkü vapur; fiziki bir mekân olmanın ötesinde öznenin dünyasal varlığının göstergesi, varlığını konumlandığı, sorguladığı, kendini ve zamansallığını fark ettiği alandır. Dünyaya açıldığı kadar kendine döndüğü yerdir. Geçmiş, şimdi ve geleceğin anda sonsuz hâlde yaşandığı noktadır. Bu durum zamanın döngüsellliğini ifade eden "ebedi dönüş" kavramını da hatırlatmaktadır. Nietzsche'nin felsefesinin merkezindeki temel öğretisi olan "ebedi dönüş"; zamanın geçmiş, şimdi ve geleceğin bir dizisellik içerisinde yaşandığı alan olmadığını ifade eder (Pearson 142). Yaşamın içerisinde barındırdığı tüm karşıtlıklar bir bütün olarak anda vuku bulur. Dolayısıyla "zamanın varoluşsal inşasını" kapsayan bu kavram, anın deneyimidir (Pearson 144). An, hikâyede kaptanın varoluşsal sorunlarına yöneldiği, kendi benliğine eğildiği alandır. Öznenin anda vapurla⁵ gidiş gelişleri bu ebedi dönüşün de simgesi hâline gelmiştir. Kaptan, akıp giden zamanla birlikte yirmi yılı aşkın geçirdiği bu süreyi ve vapurla gidiş gelişleri varoluşsal tarzda deneyimlemiş ve hayatta yaşadığı ya da yaşamayı tercih etmediği anları bir bütünlük içerisinde

⁵ Hikâyede kaptan, vapur ve anın bu metaforik bağlantısı; Nietzsche'nin Şen Bilim kitabında yer alan Sır Dolu Tekne şiiriyle de ilişkilendirilebilir. Şiirde bir adam, tekne ve batmış oldukları tekdüzelik yaşamın döngüsellığı ve ebedi dönüş düşüncesi çerçevesinde satırlara aktarılmıştır. Şiir için bakınız: Nietzsche 165-167.

kendine ve vapura hapsedmiştir. Bu döngüsel süreç kaptanın geçmişe yönelik tutumuna yansımıştır ancak ebedi dönüşte var olan kabul etme ve olumlama süreci,⁶ kaptanın geçmişi anda deneyimleme ve kabul etme tavrından öteye geçmez. Bu tavır hikâyenin süreklilik üzerindeki vurgusuyla da açığa çıkmaktadır. Sürekliliğin ise yazarın hikâyeyi yazmaya başladığı ilk andan itibaren bozulduğu görülmektedir:

Sabahtan akşama kadar Boğaz'ı bir baştan bir başa gezerek, vapurla iskele iskele dolaşarak işte hayatının işe yarayan kısmını geçirmiş, şimdi arkasında boş bir mazi önünde yine boş bir istikbal ile hayatının yegane teranesine tercüman olmaktan usanan sarı boruya ara sıra takarrüb ederdi (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 160).

Gün boyu Boğaz'ın iskeleleri arasında dolaşarak hayatının en işe yarayan kısımlarını geçirdiğini söyleyen yazar bulunduğu anı boş bir mazi ve boş bir istikbal arasında konumlandırır. Dolayısıyla hikâyenin ilk paragrafındaki "boş mazi, boş istikbal" tanımlamaları bu sürekliliğin kesintiye uğramaya başladığının metinsel kanıtıdır. Yazar sürekliliğin devam etmesi gerektiğinden yanadır. Devam eden eğlencelerin sıkıcılığından bahsederken bile orada olma arzusu fark edilir: "... hissetmek isterdi ki devam eden eğlenceler kadar can sıkacak şey yoktur (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 161)." İki yolculuk arasında uğradığı mekânlardan ayrılışı "yetişememek korkusu ve kalp çarpıntısı" ile gerçekleşir. Görüldüğü gibi yetişememe korkusu sürekliliğin bozulmaya başlamasının fark edildiğinin bir göstergesi, öznenin bilincindeki bölünmenin de ifşasıdır. Öznenin kendini hayattan alıkoyması, zamanla içinde bulunduğu hayatla yetinememe duygusunu getirir. Artık hayat azap hâline gelmiştir. Özne gizliden gizliye hayat akışındaki sürekliliğin bozulmasını arzulamakta ancak azap duygusuyla karşı karşıya kalmaktadır. Öznenin bu içsel süreci dış dünyada da yer bulur. Azap duygusu bahar mevsimiyle kendini daha az hissettirir. Baharla birlikte öznenin içindeki uyanış aynı zamanda kendini yenileme ve gerçekleştirme isteğinin de bir parçasıdır. Özne hikâyede, vapuru kendi hâline bırakarak gezintiye çıkan halkla beraber gitme arzusundan bahsederken hayata ait olma isteğini de vurgulamaktadır:

6 Nietzsche *Ecco Homo*'nun Zerdüşt Böyle Dedi bölümünde Zerdüşt'ün öyküsünü anlatırken ebedi dönüş/ bengi-dönüş düşüncesinin ulaşılabilecek en yüksek olumlama ilkesine sahip olduğunu söyler. Detaylı bilgi için bakınız: Nietzsche 103.

"... evet, gitmek, bir parça hayatının kendisine ait bir şey olduğunu hissetmek için bu vapurdan kaçmak isterdi (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 161-162)." Ardından bir ağacın altında oturmaya, dinlenmeye, Hicaz faslı dinlemeye duyduğu dayanılmaz isteği anlatan özne aslında hayata karşı bir özlem duyduğunu açıkça dile getirmektedir. Çünkü yaşama arzusu, insanın varoluşunun bir parçasıdır. Kendini bunlardan alıkoyan özne kalabalığı imrenerek izler, insanların hayattaki eylemlerini zihninde tamamlamaya çalışır ve dönememe kaygısıyla tekrar kendi gerçekliğine yönünü çevirir. Kışın ise mevsim şartlarından dolayı bulunduğu yerde "donuvermek, ölüvermek" hissini duyar. Bu duygudan kaçış yolu sıcak bir oda ve içindekileri hayal etmekten geçer. Eskiden ruhunu ve fikrini dinlendirdiği mekân olarak tanımladığı evinin artık olmayışı özneye yeni umutsuzlukların kapısını açmıştır. Kendini hayallerinden ve nefsinden mahrum etmeye çalışır (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 163). Bunun için kendini her akşam eve gider gibi bir meyhaneye atar. Bir şey düşünmeden uykuya dalma gayretine düşer: "...yatağının içinde rüyasız uyurdu (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 163)." Hikâyenin kahramanının gayreti, kendini gerçekleştirme isteğine karşı durma çabasıdır. Bu nedenle hayalsiz, rüyasız ve arzusuz yaşamayı hayatın sürekliliğinin bozulmaması için göze alır.

Bir Emel Uyandı: Mâi Yalı

Hikâyede ikinci bölüm mâi yalının fark edilmesiyle başlamaktadır. Aslında bu bir uyanış, kendine dönüş, kendini inşa ve gerçekleştirme isteği olarak arzunun ortaya çıkma biçimidir. Hayalden kaçan, rüya görmeme gayreti gösteren öznenin kendini bir rüya içinde bulması bilincin de bölünmesidir: "... bir emel uyandı: Bu yalı kendisinin olsa...! (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 164)" Var olmanın bir ön koşulu sayılabilecek bilinç aslında, dünyayı da var eden konumundadır. Dünyanın psişesi (ruh) tarafından bilinçli olarak düşünülüp ifade edilmeye başladığı anda dünya varlığına kavuşur (Jung 69). Dolayısıyla bir şeye bakmak ve dikkati o yöne çevirmek kendiliğinden gerçekleşen bir eylem olmayıp var olan sürekliliğin bir sonucudur. Öncesinde öznenin o ana yaklaşması, bilincin nesneyi keşfetmesi ve nesnenin

anlamlandırılması gerekir (Heidegger 106). Zira hikâye kahramanı kendi kendine mâi yalını keşfetme sürecini sorgular. Hep önünden geçmiş ama niçin fark etmemiştir:

... avdet ederken onu görmüştü. Evvela birdenbire taaccüb etmişti. Bu yalını yeni yapılmış bir şey zannetti. O, bugün, şu bir dakikalık isabet-i nazar içinde o kadar latif bir aşıyan-ı saadet şeklinde görünmüştü ki her vakit önünden geçtiği halde bugün duyduğu hissi daha evvel duymamış olmasına ihtimal veremiyordu (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 164).

Kendini dünya işlerinden ve insanlardan her zaman uzak tutan hikâye kahramanı aynı zamanda hayata yabancılaşmış bir özne konumundadır. Ancak bilinmelidir ki yabancılaşma bizzat özneyi kendi kendisinden koparmaz, özneyi kendi olmayana götürmez hatta öznenin kendi kendine yaklaşması söz konusudur (Heidegger 273-274). Öznenin kendisiyle arasındaki mesafe azalır ve böylece içe dönüş başlar. Öznenin yabancılaşmasının kendine dönüşü hızlandırdığı düşünüldüğünde dış dünya daha ilgi çekici hâle gelir. Mâi yalı dış dünya gerçekliğinin yeniden üretilmesi ile bireyin içsel dünyasının bir simgesi hâlini alarak hikâyede önemli rol oynar. Diğer bir söylemle mâi yalının keşfi dış dünyanın içsel süreçteki uyanışıdır. İçsel süreçte yaşanan bu durum dünyaya ve dışa isteği arttırır. Dış gerçeklikteki her nesne, manzara ya da canlı; içsel süreci destekler nitelikte bir pekiştireç görevi de üstlenir. Bu anlamda "dünya içerisinde var olmanın ayartıcı olduğu" (Heidegger 272) düşünüldüğünde öznedeki değişimler de dikkat çekici hâle gelecektir. Hikâye kahramanı mâi yalını gördüğü andan itibaren hayal kurma ve rüya görme isteği içine girer. Mâi yalı hikâyede dış gerçeklikten kaçış, hayal, rüya ve arzusunun metaforik olarak dildeki ifşa biçiminin de başlangıcı konumundadır. Çünkü insanın eşya ile kurduğu bilinçli her ilişki kendini idrak ettiği anlardır. "Kendini ve ötekini bilme arzusu" olarak betimlenebilecek bu husus kendini inşa etme tavrının bir parçasıdır (Şahin, Kiralık Konak yahut... 80). Yalının hikâye kahramanına ait olması aslında öznenin de rüyaya, hayale kavuşmasıdır. Bu durum, ruhsal süreçteki dönüşümün de başlangıcıdır. Özne yirmi yıldır yaşadığı denizden karaya, vapur vasıtasıyla iskele iskele gerçekleştirdiği döngüsel hareketini -ebedi dönüş- sabit bir noktaya çevirmek gayretindedir. Mâi yalı öznenin

geçmişini anda yaşama isteğinin bir simgesi ve öznenin kurgusal varoluş alanıdır.

Bireyin beni inşa sürecindeki kendi olma isteğine rağmen kendini hayata ait hissedememe durumu hikâyede oldukça belirgindir. Öznenin asıl yakındığı konu hayalsizlik/rüyasızlık durumudur. Hikâyenin isminin "Mâi Yalı" olması da bu duruma atıfta bulunmaktadır. Zira sanat eserinin vücuda gelme şekli bile rüya ile ilişkilidir. Şeylerin aslı değil yansıması ele alınır (Şahin, Rüyasız Edebiyat 172). Öznenin fark etmesiyle yalı dış dünya gerçekliğine ait bir nesne konumundan çıkıp yazarın muhayyilesinde beliren bir rüya hâlini alır. Artık sadece gündüzlere mahsus bir rüyaya sahip olan özne -Tanpınar'da da Valery'nin etkisiyle sıkça rastlanan- "en uyanık gayret ve çaba ile dilde rüya hâlini kurmaya ve dile kendi sesin"i (Tanpınar'ın Mektupları: 319) aksettirmeye çabalar:

Fakat şimdi onun gündüzlere mahsus bir rüyası vardı: Bu bî-nisâb hulya dimağda hissiyat-ı sarîha-i kalbi dünyada kimseye tevdi edememek mecburiyet-i kakhâresiyle boş hayatının üzerine güya kardan bir kefen çeken yalnızlık, yavaş yavaş tesir-i muhribini icra ederek onu gittikçe sükût ve melâle sevkemiş, artık söylenebilecek lakırdıların lüzumsuzluğunu göre göre hiçbir şey söylememeye alışmıştı... Fakat yirmi sene süren bu boş hayat içinde bir gün-serseri bir rüzgâr ile gelmiş tohumdan bir çölün füşat-i urbânında yetişen narin bir çiçek şeklinde- işte o rüya uyanıvermişti. Bu rüya mâi boyalı bir yalı idi... (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 164)

Öznenin bilinci bölünmeye başladığında dış dünyanın gerçekliğini düşünüp hayallere dalan yazar, dille de oynamaya başlar. Daha uzun ve betimleyici cümleler bu hayalleri anlatan yapılardır. Dil, gerçekliğin değil, rüya hâlinin ifadesi olmaya başlar. Gemi kaptanı mâi yalı ile kendi iç dünyası ve hayalleriyle baş başa kalır. Dış dünyada mümkün olmayacak eylemleri içte mümkün hâle getirmenin bir yolu olarak dil; dıştan içe doğru bir anlatıma yönelir, kaptanın hayallerinin ifadesi hâline gelir. Mâi yalının kendi kazancıyla elde edilemeyeceğinin farkında olan gemi kaptanı bu durumu önemsemeyerek "keşke benim olsa" ifadesiyle hayallerindeki aile ortamını çizmeye başlar (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 166). Dil, kaptanın içsel dünyasını anlatır artık. Yıllardır özlemine duyduğu aile, mutlu yuva ve çocukla ilgili hayalleri yalının

sahibi olan arkadaşıyla karşılaşma anına kadar devam edecektir. Mâi yalının arkadaşının olduğunu öğrenmesi kaptanı hayallerinden uzaklaştırır. Bu süreçten sonra özne kendini kapatır.

Dildeki benzer bir değişim de yine öznenin kendi içsel sürecine ait cümlelerde gözlenir. Kaptan hayatın azap hâlini alıp mevcut durumla yetinememe duygusuyla yüzleştğinde gerçeklikten kaçmaya ve muhayyilesiyle yol almaya başlar. Bu durum bahar aylarının ruhta uyandırdığı şevkle birleşir, dile yansır:

Baharları biraz dirilir gibi olurdu, etrafında Boğaz'ın yeşil tepeleri, taze güneşin altında mütebessim binaları geçerken kendinde bir teceddüd vukuunu tevehhum eder, şu etrafında sallanarak koşan ağaçların galeyân-ı neşve-i usâresine benzer bir şeyin damarlarında da ihtizâzını duyardı (Uşaklıgil, Bir Yazın Tarihi 161).

Yukarıdaki paragrafta görülen hareket, istek ve dildeki değişim "kendine ait olmadığını düşündüğü seyranlı" hayal ettiği süre boyunca devam eder. Aile isteği ve evin muhayyilesinde aldığı şekilde de dil dünya gerçekliğinden uzaklaşır, hayalin dili hâline gelir. "Gündüzlere mahsus rüya, narin bir çiçek şeklinde uyanan rüya, aşıyan-ı saadet, emelin kalbinde uyanması, hayat-ı rüya, hayat-ı sabıkasını tekrar bu rüya ile yaşamaya başlama arzusu" kaptanı gerçeklikten uzaklaştırır. Zira Halit Ziya hayal ettiren kelimelere metinlerinde yer vererek (Şahin, Kiralık Konak yahut... 86) öznenin içsel yolculuğuna da imkân tanır. Servet-i Fünûn neslinin santimentalizminin hâkim olduğu bu süreç okuru ferdin hassasiyetlerine götürmektedir. Yerli hayatın idealizasyonunun Halit Ziya realizminde vuku bulması (Tanpınar, Edebiyat Dersleri 70) "Mâi Yalı" hikâyesinde kendini göstermiş, hayal ile gerçekliğin öznenin dimağındaki görünümleri metinde yer almıştır.

Halit Ziya'nın roman ve hikâyelerinde yer alan manzaranın keşfiyle insanın kendi iç dünyasına yönelmesi, dış gerçekliğin yeniden üretildiği bir mekân vasıtasıyla bireyin içe dönmesi ve manzaranın yeniden inşası (Koşak 35-62); "Mâi Yalı" hikâyesinde açıkça görülmektedir. Çünkü Halit Ziya'nın dili, Servet-i Fünûn yazar ve şairlerinininki gibi "kendine bakan, kendi üzerine eğilmiş" bir dildir (Koşak 99). Özne bu bağlamda edilgen değil yeniden yaratım sürecinde rol oynayan, dış gerçekliği deneyimleyip içsel dünyada yeniden inşa eden konumundadır.

Sonuç

Roman sahasındaki başarısı ile bilinen Halit Ziya Uşaklıgil, hikâye türünde de oldukça önemli bir kalemdir. Hikâyelerinde güçlü bir gözlem gücüne ve insanlık hâllerinin ele alınışına rastlanır. Çoğu hikâyesinde bireyin kendine dönüşünün ontolojik bir problem olarak sorgulandığı görülmektedir. Benin keşfiyle kendine yönelen, kendine dönüşü ve bireyin içsel sürecini ele alan hikâyelerinde başarılıdır. Bu bağlamda *Bir Yazın Tarihi* kitabında yer alan "Mâi Yalı" hikâyesi dikkat çekicidir. Hayal ve gerçekler arasına sıkışmış baş kahramanı Ahmet Cemil vasıtasıyla bir dönemin hassasiyetlerine değindiği kitabı *Mâi ve Siyah*'tan yaklaşık bir sene sonra yazılması ve Ahmet Cemil karakterinin denize bakarak gerçeklerden kaçma isteğinin devamını hatırlatır şekilde bir gemi kaptanının kendini sorgulama ve kendine dönüş sürecini ele alan "Mâi Yalı"; bireyin içsel sürecini anlatır. Yaklaşık yirmi yıldır iskele iskele dolaşan vapur ve gemi kaptanı anın yükümlülüklerini yerine getirme gayreti içerisindedir. Bu "ebedi dönüş" öznenin kendi varlığını sorguladığı, geçmişini anda yaşamak istediği, zamansallığını deneyimlediği nokta hâline gelir. Hikâyede bireyin varoluş sancısı gözlemlenirken mekânın varoluşsal işlevleri de tespit edilmiştir. Vapur dış gerçeklikten uzaklaşma, kaçış, sürekliliğin bozulmaması gerekliliği, hayal kurmama gayreti, rüyasız bir hayatı temsil eden varoluşsal alan; yalı ise hayallere kaçış, rüya, kendine dönüş isteğinin kurgusal varoluş alanına karşılık gelmektedir.

"Mâi Yalı" hikâyesinde konu yuvaya duyulan özlemdir ancak mâi gerçekleşeceğine inanılan gelecek isteği değil, geçmişin yaşanamamış hayallerine aittir. Özne hayal edebilme kabiliyetine sahip olmayan, ufak emelleriyle yaşayan bir kişidir. Yalının keşfiyle gündüz görülen rüyalara kavuşur ve bireyin içsel sorgulaması hem içerik hem de dilde kendini göstermeye başlar. Yatağın içinde rüyasız uyuma gayreti, gündüz görülen rüyalara dönüşür. Özne hayallerine kavuşur ve içsel süreçteki uyanış yalının keşfi ile başlar. Dolayısıyla hikâyede dış gerçekliğin fark edilmesiyle içe yönelme, nesnenin keşfiyle dünyanın deneyimlenmesi ve bu deneyim sürecinin katkısıyla içsel dünyanın yeniden inşa edilme süreci hikâyede dikkat çekici önemli noktalar. Metinde bireyin hassasiyetleri hayal ve hakikat zıtlığı içerisinde vuku

bulmakta, yalının öznenin zihnindeki görünümleri içe dönük bir dille ifade edilmektedir. "Mâi Yalı" hikâyesi bu bağlamda farklı okumalara açık bir metin olması bakımından da önem teşkil etmektedir.

Kaynakça

Aslan, Hanifi. *Halit Ziya Hikâyesine Tematik Bakış*. Kurgan Edebiyat Yayınları, 2019.

Çakmakçı, Selami. "Mai ve Siyah Romanında Başkışının Kendini Gerçekleştirme Sorunu"; *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 8, s. 23, 2021, ss. 384-399.

Çetişli, İsmail. *Halit Ziya Uşaklıgil*. Şule Yayınları, 2000.

Dereli Saltık, Eylem. *Halit Ziya Uşaklıgil'in Hikâyelerinde Kadın Figürler*. Kriter Yayınları, 2019.

Deveci, Mutlu. *Halit Ziya Uşaklıgil'in Öykülerinde Yapı ve İzlek*. Akçağ Yayınları, 2004.

Frankl, Victor E. *İnsanın Anlam Arayışı*. Çeviren Özge Yılmaz, Okuyan Us Yayınları, 2022.

Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. Çeviren Kaan Ökten, Alfa Yayınları, 2019.

Huyugüzel, Ömer Faruk. *Halit Ziya Uşaklıgil*. Akçağ Yayınları, 2010.

Jacobson, Edith. *Kendilik ve Nesne Dünyası*. Çeviren Selim Yazgan, Metis Yayınları, 2020.

Jung, Carl Gustav. *Keşfedilmemiş Benlik*. Çeviren Barış İlhan, Canan Ener Silay, Barış İlhan Yayınevi, 2013.

Kerman, Zeynep ve Ömer Faruk Huyugüzel. "Halit Ziya Uşaklıgil Bibliyografyası", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ocak, S. 529, 1996, ss. 164-248.

Koçak, Orhan. "Kaptırılmış İdeal: Mai ve Siyah Üzerine Psikanalitik Bir Deneme", *Toplum ve Bilim*, 70, 1996, ss. 94-152.

Koşak, Ayşenur Sarı. *Halit Ziya Hikâyelerini Temaşa Etmek: Manzaranın Keşfiyle Dışa Vurulan İçsellik*, Bilkent Üniversitesi, Ankara, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Lakoff, George ve Johnson, Mark. *Metaforlar / Hayat, Anlam ve Dil*. Hazırlayan ve Çeviren Gökhan Yavuz Demir, Pradigma Yayınları, 2010.

Nietzsche, F. *Ecce Homo*. Çeviren Can Alkor. Say Yayınları, 1996.

Nietzsche, F. *Şen Bilim*. Çeviren Ahmet İnam, Say Yayınları, 2002.

Özön, Mustafa Nihat. *Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. Maarif Matbaası, 1941.

Pearson, Keith Ansell. *Kusursuz Nihilist/ Politik Bir Düşünür Olarak Nietzsche'ye Giriş*. Çeviren Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, 1998.

Şahin, İbrahim. "Rüyâsız Edebiyat: Kalp Ağrısı ve Zeyno'nun Oğlu", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, cilt 19, sayı 19, 2018, ss. 171-184.

Şahin, İbrahim. "Kiralık Konak yahut Eros'un Fenomenolojisi", *Huzursuz Bir Ruhun Panoraması Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Edebiyat ve Düşünce Dünyası*. Derleyen Yalçın Çakmak, Özge Dikmen, İletişim Yayınları, 2022, ss. 69-90.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Edebiyat Dersleri*. Hazırlayan Abdullah Uçman, Dergâh Yayınları, 2013.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Hazırlayan Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, 2011.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Tanpınar'ın Mektupları*. Hazırlayan Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, 2013.

Tural, Sadık Kemal. "Kısa Hikayeciliğimiz Açısından Halit Ziya Uşaklıgil", *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, Ocak, S: 529, 1996, ss. 103-106.

Uşaklıgil, Halit Ziya. *Bir Yazın Tarihi*. Yayına Hazırlayan Kübra Andı, Özgür Yayınları, 2005.

Uşaklıgil, Halit Ziya. *İhtiyar Dost*. Yayına Hazırlayan Muhammet Gür., Özgür Yayınları, 2008.

Uysal, Zeynep. *Metruk Ev, Halit Ziya Romanlarında Modern Osmanlı Bireyi*. İletişim Yayınları, 2014.

Yalçın, Hüseyin Cahit. *Kavgalarım*. Hazırlayan İsmail Alper Kumsar, Ötüken Yayınları, 2019.